

РИЈЕЧ ПОТПРЕДСЈЕДНИКА ЦРНОГОРСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЈЕТНОСИ АКАДЕМИКА ЧЕДА ВУКОВИЋА

Другарице и другови,

Ви знате да се у новије вријеме, пошто смо загазили у многе тешкоће, говори да треба уважавати глас науке. Вјерујем да се то односи и на подручја хуманистичких наука. Човјек пожели да се научници све више питају управо у доба драматичних језичких превирања.

Видимо: савремени језички израз увелико губи природна изворишта — не потиче из рада, из непосредног односа међу људима и према природи. Одвише је безобзирних посредника. Ријечи се губе или губе тло под ногама — бивају извитоперене, отуђене. Па кад се, такве, нађу једна са другом — мука жива.

Нијесам чистунац нити сам за окретање језику прошлости. Модерно доба и нови односи ишту свој језички израз. Но, који је то израз, чији је то језик? Да ли оних који стварају темељне вриједности друштва или... На разним трибинама много је збораца који нијесу творци, а њихова се чује и чује и чује!

Управо стога наука о језику не би смјела бити пасивни посматрач. Видим је и као судионика у живим токовима говорног и писаног језичког израза — у свим срединама и друштвеним гласилима, а особито у школама, у настави, и то од првог слова до факултетске дипломе.

Ви знате, исто тако, да отровни језички смог притиска наше породице и школе. Ту се жестоко преламају и социјалне разлике: за младе — у неједнаким условима школовања, за просвјетне раднике — у прениском, да не кажем биједном, награђивању. Уз то, родитељи често бивају образац за невисоке тежње и домете, за генерацијско настављање (од радника — радник, од новинара — новинар, од љекара — љекар, што вазда не мора бити лоше). Затим, највише је школа и ученика у нашим младим градовима. Најбројнија је друга генерација ученика рођених у граду (има, додуше, прве и треће). То су ђаци који расту окружени градским жаргонима и лексиком — махом несаживљени с природом, сиромашнији за огранак ријечи из природе и живо-

та у њој. Наравно, ти млади имају — умјесто тога — нова појмовна и лексичка изворишта, у зависности од стандарда породице, од средине и слично. Потом, велики број ових релативно млађих породица тек сада, у социјализму, пролази кроз грађанску фазу развитка. То често бива на нижем ступњу културе, уз скоројевићко и малограђанско иживљавање, уз потрошачку грамзивост. У готово колонијалној клими и психологији све бива „супер“, оснивају се „мини-фарме“ (то послје мини-сукања), шири се блјутава аморалност безвриједних филмова и серија, величају се дрогерске, урлаторске незвијезде. Помодарство захвата и ученике. Слушао сам, у продавници, како синак каже: „Тата, мани квалитет и цијену — нек се на фармерицама виде крупна слова фирме!“ Дакле — „Ли Купер“ умјесто „печења јарећер“!

Имам у виду, дакле, социјалне, културне, породичне и друге прилике и неприлике у којима школе раде, у којима омладина данас расте.

А шта се иште од наставе? Да младима пружи представе и основна знања о свијету и друштву, о личности, те да јасно мисле и јасно се изражавају. Лијеп израз и богат рјечник има личност богатог унутрашњег живота (макар и не била високо мисаона). Оскудан рјечник и скучена стилска и прозодијска скала — о каквој личности говоре?

Консултовао сам неколико студија о развитку школства на црногорском тлу у прошлости. Установио сам: језику су посвећивали највећу пажњу — негдје трећину, негдје чак половину од укупног броја часова. У новије вријеме повећава се број предмета. Часови посвећени српскохрватском језику и књижевности изједначају се с било којим другим предметом. А језик је предуслов (не претпоставка — како је сад у жалосној моди да се каже), предуслов за све гране науке, за све предмете, за живот сам. Језик — наравно не усамљен — ипак најбитније утиче на изграђивање младе личности.

Језик је, дакле, она прва и битна звучно-појмовно-емотивна капија кроз коју се ступа у живот. Затим је то пут и путоказ и незамјењиво језгро личности. Језиком и радом бива се људско и друштвено биће, а умире се уз задњу ријеч. И да ли тај језик, та суштинска вриједност и срж човјекова може у настави, у наше вријеме, бити тако и толико занемарена — вреднована као један од многих састојака за хибридну мјешавину при обликовању личности?

Још од античких времена највећи мислиоци су расправљали о тројству свијет — човјек — ријеч. То је на изразит начин чинио и Клод Адријан Хелвецијус у знаменитом дјелу „О духу“, и то послје Декарта и Лока. Говорио је иронично о злоупотреби ријечи. У четвртом поглављу осврнуо се на ширину значења израза *материја, простор, бесконачност и слобода* и споменуо лутања у распону од незнања и несхватања до разних спекулативних

приступа. Он се позива на Декарта који перипатетичаре означава као људе „ушанчене у тамне ријечи“ и сликовито их упоређује с онима у мрачној пећини. Хелвецијус истиче потребу да се јасне мисли повезују с јасним ријечима. Он каже: „ја желим, дакле, доказати да је... злоупотреба ријечи и непознавање њиховог правога значења — ако се усудим рећи — лавиринт у којем су каткад залутали и највећи генији“ (наводим према париском издању из 1758. године; књига је штампана уз благослов Лујеве краљевске канцеларије, а затим, по одлуци Сорбоне, спаливана због безбожних порука).

Знано је како се у Шоовом „Пигмалиону“ култивисање говорног израза приказује као преобликовање већ формиране личности.

У „Разговору о Дантеу“ Манделштам наглашава ширину значења поетске ријечи. За њега је сваки стих једна јединствена ријеч, а свака ријеч је снап смисла који се распростире на све стране. „Када изговарамо ‚сунце‘, ми као да обављамо огромно путовање на које смо се толико навикли да путујемо у сну“.

Претпостављам да сте размишљали о истраживањима и синтезама Лава Виготског о развоју мишљења и говора код дјете, те о усвајању научних појмова. Занимљив је његов однос према Толстојевим опитима с циљем да се ученицима усади књижевни језик. Толстој каже: „Објашњавајући ма какву ријеч, на примјер ријеч ‚утисак‘, ви или умећете... другу, подједнако неразумљиву, или цио низ ријечи, којих је повезаност подједнако неразумљива као и сама ријеч“. Виготски, пак, сматра да би такво увјерење водило наставу у пасивност. Он истиче да се „развитак научних појмова суштински не разликује од развоја свих осталих појмова које ствара сопствено искуство дјетета“.

Отада је знатно напредовала наука о језику. На нама је, дакле, да имамо на уму и античка уопштавања и модерну аналитичност, али да језик — у настави — не третирамо одвојено од младе личности.

Јер, у породици дијете уз језик открива и сазнаје свијет — то је његова животна потреба. У настави, пак, учи се о језику и њиме сазнаје понешто из више грана науке. Но, ученик то сада чини више по дужности. Питам се: да ли би се могао наставити онај природни ток из дјетињства: да се уз језик и животне тежње ученика освајају нови простори сазнања? И питам се: да ли би уџбенике могли да пишу не само зналци већ зналци од дара за тај посао? И да ли се може остварити најужа сарадња између писаца уџбеника и лингвиста којима је та материја блиска?

Са ове трибине, данас и сјутра, не обраћамо се једни другима и само школи. Обраћамо се друштву, свим чиниоцима од утицаја и људима од науке. Крајње је вријеме, ако се већ није смркло, да се окренемо угроженом језику, да се замислимо над

појавама које нас сваког трена заплъускују са свих страна као плева из које не испада зрно.

Јер, најзад, овдје није ријеч само о примијењеној лингвистици. Нужно је да се поради на дубљим научним истраживањима. На примјер, како настаје и у чему је разлика између језика као животне потребе у првим годинама живота и језика наставе; затим, шта бива са старим дијалекатским зонама и ужим оазама у новим условима, у школама, колективима и слично; шта бива при закораку из сеоског, племенског, патријархалног живота и језичког израза у језик урбаних средина, језик наставе и науке; како наћи стилско-језички кључ за удбенике и наставу марксизма — да би га младе генерације усвајале као идејно опредјељење за цијели живот итд.

Ваља се надати да ће друштво подржавати ова и слична истраживања и напоре да се оздрави језик наставе.

С увјерењем да ће поруке овог научног скупа наилазити на прихватање у нашем школству и друштву, част ми је да вас поздравим у име Црногорске академије наука и умјетности и пожелим вам успјех у раду.